

amb determinats passatges de l'obra en unes notes a peu de pàgina que faciliten i enriqueixen la lectura del text. Així mateix, aquestes notes contenen comentaris contextuals, lèxics, estilístics, retòrics i conceptuals, tal com anuncien els autors a la introducció. Per tal d'afavorir la localització dels personatges esmentats a l'obra —siguin estudiosos o bé personatges històrics, tant si apareixen a la introducció, al cos del text o a les notes— hi ha un glossari onomàstic al final del volum.

Amb la publicació d'aquesta obra, finalment disposem d'una edició filològica dels *Colloquis de la insigne ciutat de Tortosa* de Cristòfol Despuig basada en la col·lació de tots els testimonis coneguts. Enric Querol i Josep Solervicens ofereixen una versió del text que vol ser tan propera com sigui possible a l'arquetip perdut. El públic general i els estudiants universitaris trobaran en les notes que l'acompanyen una eina imprescindible per a la lectura.

MARTÍ MESTRE, Joaquim i Xavier SERRA ESTELLÉS (eds.): *La Consueta de la Seu de València del segle XVI-XVII. Estudi i edició del ms. 405 de l'ACV*, 2 vols., València: Facultat de Teologia Sant Vicent Ferrer, 2009.

JOAN CASTAÑO
 Museu Municipal de la Festa d'Elx
castanyoj@gmail.com

Com bé afirmen els editors de *La Consueta de la Seu de València dels segles XVI-XVII*, coneixem per *consueta* un llibre o manual de tradicions fetes segons el costum que es necessita per a la posada en escena d'una obra teatral o litúrgica. És per això que s'anomena *consueta*, en femení, el llibre en què es recullen les partitures, els versos i les didascàlies de les representacions religioses medievals, com és el cas de la *Festa* o *Misteri d'Elx*, que encara té ben viu el terme. Però, també els grans temples, especialment les catedrals, tenien una *consueta* en què s'anotava els treballs, els ornaments, els preparatius i la resta d'instruccions necessàries per a desenvolupar les nombroses i complexes cerimònies litúrgiques a celebrar al llarg de l'any. Una tercera accepció, ara en masculí, també en ús a Elx, es refereix al regidor o traspunt que dona instruccions als protagonistes de la celebració.

El llibre que ressenyem conté l'acurat estudi i la transcripció de la *consueta* més antiga que es conserva de la catedral de València. Va ser acabada d'escriure el 1527 pel sotssagristà de la Seu Pere Martí, que ja havia fet anotacions en l'anomenat *Llibre d'Antiguitats* de la catedral. I va ser utilitzada i actualitzada mitjançant glosses i correccions fetes amb més de dues mil notes i afegits marginals pels seus successors fins a final del segle XVII, quan va donar pas a la *Consueta de la Santa Yglesia Metropolitana de Valencia*, redactada pel mestre de cerimònies Teodosi

Herrera entre 1699 i 1705. Es tracta, doncs, d'un text que es va mantenir viu durant uns cent setanta anys, com podem apreciar clarament en les pàgines reproduïdes en l'apartat de *facsimilia*, que donen una idea prou clara de l'aspecte físic del manuscrit i de la complexa tasca desenvolupada pels seus editors.

La *Consueta* ha estat editada amb la col·laboració de la Santa Església Catedral de València, la fundació Carda-Pitarch i la Direcció General del Llibre i Biblioteques, dins de la col·lecció «Monumenta Archivorum Valentina» de la Facultat de Teologia Sant Vicent Ferrer de València. El projecte ha estat possible gràcies a una ajuda de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua per a l'edició de texts religiosos inèdits, a proposta de la seua Comissió de Texts Religiosos, i està prologada per Antoni Ferrando, catedràtic de la Universitat de València i membre de l'esmentada Acadèmia.

L'obra consta de dos volums: el primer es dedica a l'estudi del manuscrit i el segon està ocupat íntegrament per la seua transcripció i edició. S'han seguit els *Críters de transcripció i edició de texts medievals i moderns de l'Acadèmica Valenciana de la Llengua* i, al mateix temps, s'ha cercat facilitar la lectura i comprensió del text. Els editors destaquen les especials dificultats per a transcriure les notes marginals i assenyalen les reiterades i acurades revisions de la transcripció a partir de fotografies del manuscrit i del mateix document original.

La *Consueta* és un testimoni impagable de la història litúrgica de la Seu valenciana, però també de la situació cultural i lingüística de la ciutat. Així ho han entès els seus editors, que inicien l'estudi del manuscrit amb un extens capítol dedicat a contextualitzar-lo a la València dels segles xvi i xvii. Un capítol que s'inicia amb els complexos episodis de les Germanies i de l'expulsió dels moriscs i en què es fa especial incidència en el món de l'església valenciana de l'època.

Un segon capítol, aportació del filòleg Joaquim Martí, professor de la Facultat de Filologia de la Universitat de València i especialista en el valencià dels segles xvi al xix, es dedica a l'estudi lingüístic del text, fet que ha permès concloure que «Pere Martí presenta un model de llengua escrita comuna, correcta, basada en la tradició, però amb les innovacions i actualitzacions pròpies del segle xvi» (I, 82). La llengua apareix sense arcaïsmes medievals, sense dialectalismes assenyalats i poc influïda encara pel castellà. De l'anàlisi dels afegits posteriors es desprèn que els successius autors que van mantenir viu el manuscrit estaven familiaritzats amb l'escriptura i eren bons coneixedors tant del valencià escrit com del llatí i, a grans trets, van mantenir les característiques lingüístiques assenyalades.

Serà a partir de la segona meitat del xvi i, sobretot, al xvii quan s'introdueixen trets dialectals i influències castelleses, però sense caure en un grau elevat d'interferències que desvirtuen el conjunt del text. Per mitjà de l'estudi lèxic, de variants formals i de solucions gramaticals, s'analitza l'evolució de la llengua al llarg de tots els anys de vigència del manuscrit. Aquest estudi extens i detallat es completa amb un vocabulari en què es mostren les paraules antigues valencianes en desús actualment o dotades d'un interès lingüístic singular, les que aporten novetats respecte als diccionaris etimològics i històrics i els termes especialitzats

del món litúrgic, així com els inicis dels himnes, oracions, versicles, etc. dels textos llatins que apareixen al manuscrit. Tot això completat amb un índex onomàstic dels personatges esmentats en la *Consueta*.

Aquesta, com bé manifesten els seus editors, és un meravellós vademècum d'una dilatada posada en escena o representació de totes les variades i complexes cerimònies litúrgiques que s'havien de desenvolupar al llarg d'un any a la Seu valenciana. Descriu i regula, per tant, el llenguatge litúrgic, un llenguatge de signes i símbols que té el seu punt àlgid, des del punt de vista social, en la processó que transcendeix la privacitat i intimitat del temple per a recórrer els carrers i places de la mateixa ciutat enmig de la gent.

Aquest llenguatge té un ritme propi que coincideix amb el cicle de les estacions i amb els cicles agrícoles: Advent, Nadal i Epifania, Quaresma, Setmana Santa i Pasqua i Pentecosta. Un cicle parcialment mòbil que es combina amb el cicle fix dels sants. El ritual se'ns mostra totalment codificat i descrit amb un detall que no deixa res a la improvisació: objectes, personatges, vestimentes, colors, moments, gestos, etc. Tot i que el text no descriu les cerimònies ni conté les oracions ni les accions dels celebrants, contingudes i especificades en els llibres litúrgics (missals, breviaris o rituals), sí que explica el que han de fer tots els anomenats «actors secundaris» que ajuden als principals perquè la litúrgia es duga a terme amb tota precisió: sagristans, campaners, acòlits, cambrer, pertiguer i un llarg etcètera d'oficis existents a la catedral. I, molt especialment, va destinat al sotsagristà, les obligacions del qual queden ben especificades en la *Consueta*. El càrrec de sotsagristà o *magister* va ser instituit el 1303 amb les funcions de «custodiar i tenir cura de les relíquies, tresors, ornamentals i, en general, de tots els béns dipositats a la sagristia de la Seu» (I, 180). Però, amb el pas del temps, també es féu càrrec de moltes de les administracions de la Seu i d'altres particulars relacionats amb aquesta i, així mateix, va acabar sent el responsable de molts o potser tots els oficis de la Catedral i de la infraestructura necessària per al funcionament de l'activitat litúrgica diària. De fet, la *Consueta*, entre altres coses, resulta ser una font d'inapreciable valor per a conèixer detalls de la distribució i l'organització del personal eclesiàstic i no eclesiàstic de la Seu, tant de l'alta i baixa clerecia com del laïcat.

Com a exemple de tot el que diem, aportem un dels paràgrafs destacats pels mateixos editors:

Y aparellen per al senyor bisbe, a la professó [de Sant Jordi], lo ruquet y amit, y stola y la capa de les pinyes grans de carmesí, e los asistents porten capes de vellut carmesí; y la mitra comuna, crosa, y la creu dels brassos ab un vel vermell, y lo bras de sent Jordi ab hun altre vel vermell, e lo libret hon stà la benedicció de la bandera que stà en la capsa dels librets, per a benehir la bandera de Sent Jordi, e les dalmàtiques de les pinyes grans de carmesí [...] Quant és tornada la professó a la Seu, fan lo sermó de Sent Jordi; e aquest sermó toqua a la ciutat, puix ella lo paga. Acabat lo sermó, fan senyal ab la campaneta del sembori, e toquen a missa solta. E porten-se'n la bandera a la sala. (I, 164)

La descripció codicològica del manuscrit segueix molt de prop el model de l'Escola Vaticana de Paleografia i Diplomàtica per a manuscrits literaris. D'aquesta manera, se'ns fa veure que el manuscrit, el número 405 de l'Arxiu de la Catedral de València, consta de dues parts diferenciades. La primera se subdivideix en tres capítols: un sobre l'ordre de tocar les campanes, un segon sobre el temps litúrgic —amb especial rellevància dels rituals de la Setmana Santa—, llevat del temps de Nadal, que queda per al tercer capítol, en què també s'inclou «lo sanctoral de tots los sancts»; es refereix també a les anomenades festes bisbals (Nadal, les dues Pasqües, el Corpus i la Mare de Déu d'Agost) i tracta de les processons per pregàries, especialment de l'anomenada «defora València». En la segona part, intervenen diferents mans, que han estat identificades en l'estudi, especificant els afegits de cadascuna. S'escriu sobre les processons, sobre el jubileu de la Mare de Déu d'Agost, sobre els treballs dels escolans de la catedral o sobre observacions diverses (obligacions, capítols generals, festivitats, etc.)

Aquesta important i rigorosa aproximació a la litúrgia valenciana dels segles XVI i XVII permet reflexionar al segon dels editors, Xavier Serra Estellés, catedràtic de la Facultat de Teologia de València i prevere, sobre el passat, el present i el futur de la litúrgia en el capítol que tanca el volum, dedicat a l'estudi preliminar, titulat «*Anakefalaiosis*: reflexions d'un capellà del segle XXI». Considera, en definitiva, que els rituals continguts en la *Consueta* són, efectivament, un reflex de la societat valenciana de l'època, però queden lluny dels de l'Església de Crist. En aquest sentit, considera que la litúrgia, com a part fonamental de la vida de l'Església, hauria de recobrar el seu valor primigeni i ser, en definitiva, l'inici i el final de la recapitulació de totes les coses en Crist.

Ens trobem, doncs, davant d'un text fonamental per a entendre una part imprescindible de la societat valenciana dels segles XVI i XVII com és l'Església, per a entendre el seu funcionament i la seua màxima expressió, que és la litúrgia, i, al mateix temps, per a conèixer un poc més l'evolució de la nostra llengua.

VILLALONGA, Anna Maria (ed.): *Teatre català inèdit del segle XVIII: «Examen d'un mestre sabater»*, Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres, 2010; «Sèrie Minor», núm. 14.

GABRIEL SANSANO

Universitat d'Alacant, Departament de Filologia Catalana
biel@ua.es

A pesar de les explicacions tradicionals que les obres d'història i crítica literàries ofereixen de l'escena catalana del segle XVIII, el teatre català, el teatre català breu, és abundant i ric. Ric en models, en matisos, en tipus i, sobretot, en tí-